

GÁRDONYI GÉZA ÉS A TÖRTÉNELMI HŰSÉG

Hóvári János

a történettudományok kandidátusa, címzetes egyetemi tanár
Magyarország ankarai rendkívüli és meghatalmazott nagykövete

2013-ban a magyar irodalomtudomány és kultúrpolitika számos helyen megemlékezett arról, hogy Gárdonyi Géza 150 éve, 1863. augusztus 3-án született a Fejér megyei Gárdony-Agárdpusztán. A magyar irodalomtudomány nagyjai szerint jó író volt, de nem a legjobb kortársai között. Mégis az ő egyik regénye, az *Egri csillagok* az egyik legolvasottabb és legismertebb könyv a magyarság világában. Nemcsak magával ragadó, hanem történelmi és nemzeti tudatot is formáló alkotás. A magyar irodalom egyik leghatásosabb könyve. Nem lenne valószínűleg az, ha nem a végzetes 1526. évi mohácsi csata évszázadához kötődne; egy olyan koréhoz, amelyet a 19. század eleje óta a magyar balsors kezdetének tekintünk.

Már a 18. századi magyar történetírás, amelynek többnyire még a latin volt a nyelve, elég pontos képet adott arról, mi is veszett el Mohácsnál, s mily kálvárián ment át a magyarság 1526 és 1541 között. Nemcsak a historikusok gondolták végig már akkoriban múltunkat, hanem a magyar művészek is: írók, költők és képzőművészek. Kölcsey Ferenc a *Himnuszban* (1823) felmondja a magyar történelmet, ahogyan ő és a kortárs magyar értelmiség többsége látta. Mivel Istent a „történelem urának” tekintette, így magától értetődően tőle kéri, hogy: „*Szánd meg, Isten, a magyart / Kit vészek hányának, / Nyújts feléje védő kart*

/ Tengerén kínjának. / Bal sors akit régen tép, / Hozz rá víg esztendőt, / Megbínhödte már e nép / A multat s jövődőt!” A „balsors” bűneink miatt következett be: előbb a tatárjárással, „*Majd töröktől rabigát / Vállainkra vettünk*”. Hogy ennek kezdete Mohács, azt a máig ható elégiában írta meg, egy évvel később, 1824-ben Kisfaludy Károly: „*Hösvértől pirosult gyásztér, sóhajtvá köszöntlek, / Nemzeti nagylétünk nagy temetője, Mohács!*” Az európai csatateret megjáró költő fájdalmas szakszerűséggel tudja visszaadni a végzetes csata drámáját, de a tanulságokat is veretesen vonja le: „*Egységünk törten törve, hanyatla erőnk. / A sorvasztó láncz így készüle árva hazánkra; / Nem! nem az ellenség, ön fia vágta sebet. / Gyászemlékü vidék! mi sok inség kutféje lettél: / Párolgó mezeid bánatos oszlopa ez.*” Kisfaludy Károly azonban bizakodóbb, mint Kölcsey Ferenc. Ő már látja a magyarság új tartóoszlopait: „*Él magyar, áll Buda még! a mult csak példa legyen most, / S égve honért bizton nézzen előre szemünk, / És te virulj, gyásztér! a béke malasztos öleiben, / Nemzeti nagylétünk hajdani sírja Mohács!*”

Gárdonyi Géza minden bizonnyal ismer-te Kisfaludy Sándor sorait. Egyetértett velük két vonatkozásban is. Előre néző, emelkedő magyarságot akart látni szemei előtt, s ezt kívánta munkáival lélekben megteremtteni.

Abban is egyetértett Kisfaludyval, hogy „...a mult csak példa legyen”.

Ha figyelmesen olvassuk Gárdonyi három híres történelmi regényét (*Egri csillagok*, *A láthatatlan ember*, *Isten rabjai*) arra a következtetésre juthatunk, hogy a szereplők karakterét Gárdonyi időtlennek tartotta. A történelem a személyiségek, illetve a balsorsok és jó sorsok tekintetében ismétli vagy ismételheti önmagát. De a történelem egyben példatár és tükör is a jelenkornak, azaz Gárdonyi azt vallotta: „*Historia est magistra vitae*”.

Gárdonyi tisztában volt a történelmi részletek fontosságával, ez nyilvánvaló mindhárom történelmi regényéből. Nemcsak a szakirodalmat ismerte, hanem elutazott a helyszínekre is. 1899. évi isztambuli utazása igen fontos volt az *Egri csillagok*, de a Bizáncban is játszódó *A láthatatlan ember* miatt is. Ez az akkurátusság, azaz a történelmi pontosságra való törekvés, amíg az nem zavarja irodalmi mondanivalóját, Gárdonyi fontos és rendkívül értékelendő tulajdonsága volt.

Az Egri csillagok történelmi üzenete

Ha Gárdonyi Géza nem írja meg az *Egri csillagokat*, s ha igen, de az nem könnyen érthető és gördülékeny nyelvezetű; más lenne a magyar történelmi tudat. Eger sem lenne a magyar nemzeti tudat olyan első számú hősvárosa, mint amilyen már több mint egy évszázada. Dobó Istvánról is csak a szaktörténészek tudnának.

Gárdonyi Géza azonban megírta híres regényét, és 1901. évi első megjelenése óta újabb és újabb kiadásokban jelenik meg. S már négy-öt nemzedék magyarságának nagyszülőktől unokákra áthagyományozott olvasmánya. Olvasásszociológiai felmérések szerint napjainkban is az *Egri csillagok* a legkedveltebb magyar regény. E sorok írója számára is

ez volt az első könyv, amit nyolc évesen, 1963 karácsonyán és az ahhoz kapcsolódó szünidőben, a somogyi télben végigolvasott.

Gárdonyinak köszönhetően a magyar történelmi közgondolkodásban a 16. század kiemelt helyet kapott. Sokkal közelebb került a fejekben a 20–21. századhoz, mint amit a valós történelmi kronológia és történelmi összefüggérendszer indokolna. Az *Egri csillagok* ugyanis a magyar történelmi tudat egyik formálójává lett. Gárdonyi könyvében át azt üzeni nekünk: a magyarság a széthúzás miatt veszített, ha egységesebb és összetartóbb, győztes lehet, mint egykoron az egriek.

Gárdonyi jól mutatott rá, ebben számos fontos történelmi munkára is támaszkodhatott, hogy a 16. század – a tragikus mohácsi csata 1526-ban, Buda török kézre kerülése és az ország három részre hullása 1541-ben – a magyar történelemben sorsfordító korszak volt. De nem a jó irányban, hanem a hanyatlás és a magyar állami nagyság elvesztése felé. Gárdonyi szerepe a korszak bemutatását illetően különösen abban jelentős, hogy a magyar bomlás és romlás századát életszagúvá, megélhetővé és átélhetővé tette. Gárdonyi könyvében kiáll amellest is, amit természetesen minden történelemhez értő magyar tud, hogy a mohácsi tragédia után népünknek még számos lehetősége lett volna védekezésre és annak a történelmi katasztrófának az elkerülésére, amely 1541 augusztusában következett be: a Magyar Királyság három részre hullott és Buda török kézre jutott.

Az *Egri csillagoknak* több főhőse is van. Az egyik főcselekmény Bornemissza Gergely és Cecey Éva szerelme. Így nem meglepő, hogy a könyv alcíme: *Bornemissza Gergely élete*. A másik főcselekmény Jumurdzsák szerencsétlensége a talizmán-gyűrű elvesztésével. A cselekmény központi és összefogó

része nyilvánvalóan Eger várának 1552. évi török ostroma. Mindezeket Bornemissza Gergely és Dobó István regénybeli életútjai kötik össze: az ő történiük alkotják a regényszöveget és szövevény tartószálait. Ugyanakkor az a történelmi evidencia, hogy az egri várkapitány Dobó István volt, a befogadóban (bennem mindenképp) azt az érzetet is kelti, hogy a könyv főhőse Dobó István. Tudjuk, hogy ez nem egyezik az írói szándékkal, mert Gárdonyi főhősenek Bornemissza Gergelyt tartotta. (De egy-egy könyv utóélete néha más lett, mint amit írója akart.) Az *Egri csillagok*-nak nagy szerepe van abban, hogy Dobó István a magyar történeti köztudatban 16. századi történelmünk egyik főszereplőjévé vált.

Gárdonyi nem túlzott, amikor Dobó Istvánt a 16. század közepének meghatározó személyiségeként állította be, noha maga is jól tudta, hogy csak egy volt azon magyar főrendek közül, akik meghatározó szerepet játszottak a századközép eseményeiben. Sajnos kevés olyan hősünk van ebből a korszakból, akinek a nevéhez győzelem is kötődik. Dobó István e kevesek közé tartozik. Az oszmán-török haderő megállítása Egernél 1552-ben fontos lélektani esemény volt a korabeli magyarság életében: győzni is lehet, nemcsak tisztességgel veszíteni.

Az *Egri csillagokat* az egri vár ihlette. Gárdonyi 1897-ben költözött a városba, s szinte háza ablakából látott rá a várra. Miután alaposan áttanulmányozta az 1552. évi események történetét, s 1899-ben törökországi utazást is tett, elkezdte írni regényét. Nem lehetett kérdés, hogy regényének főhőse Eger vára és annak kapitánya, ruszakai Dobó István. Csakhogy Gárdonyi népies író volt, a nép fiának tartotta magát, sőt az is volt. Szüksége volt népi hősrre, s ez lett Bornemissza Gergely egri királyi hadnagy, aki a források szerint egy

pécsi kovácmester fia volt. Ezért kezdődik a regény 1533-ban egy kitalált mecseki faluban, Erdőkeresztesen. Gárdonyi a patakban fürdő szegényfiú, Gergő és a nemes kisasszonyka, Vicuska történetével, valamint a vidéki világukban megjelent főnemes Dobó Istvánnal azt üzeni a századforduló magyarságának, hogy az egyes társadalmi rétegeknek össze kell fogniuk, és össze is tudnak fogni: nem a származás, hanem a képesség, a tisztesség és a bátorság számít. Gárdonyi azt üzeni – s valljuk be, igaza is van –, hogy osztársadalmi magyar összefogás eredményezte az egri győzelmet. A határozottan „48-as függetlenségi” Gárdonyi erős magyarságot, osztársadalmi kiállást kívánt volna kortársaitól. Ebben azonban többnyire csalódott, s talán ezért is vonult vissza a világtól egri háza bezárt ablakai mögé. A nemzeti összefogásról alkotott elképzeléseit többnyire csak írásaiban valósíthatta meg.

Gárdonyi képe Dobó Istvánról az egri ostromot leszámítva irodalmi és nem történelmi. Egy görögös arcélű hőrszt akart felmutatni, s mellé a felnövő, szerepét a jövőben majd átvevő Bornemissza Gergelyt. Az egri hősök között ott vannak a vitézek és az áruló Hege-dűs hadnagy is. És természetesen az egri nők, akikről Székely Bertalan 1867-ben festette meg közismert, a Nemzeti Galériában őrzött remek képét, s akikről Szigligeti Ede már 1851-ben népszínművet írt. Cecey Éva pedig a bátor, férjét szerető és gyermekéért küzdő magyar nő megtestesítője.

Dobó István eszes és bátor katonaként védte a várat, s méltán lett egri hős. Gárdonyit nem nagyon érdekelt Dobó István 1552 előtti élete, de az azt követő sem. Írói fantázia, ahogyan Dobó megjelent könyvében 1533-ban, a Mecsekben. Az azonban már Károlyi Árpád 1879-ben megjelent forrásközlésének hatása, hogy a mecseki cigányasszony Dobó

István életmadarait látván a huszadikkal előrevetített a hős bebörtönzését, 1569–1572 közötti politikai kálváriáját. Gárdonyi nem akart Dobó-életra rajzot írni, s nem is írt. De a könyve alcímében megadott *Bornemissza Gergely élete* ígért sem teljes: torzó. Gergelyt illetően a jósoló cigányasszony a következőt mondja: „*Két csillag száll fel az égre. Egyik a börtönből. [ez Dobóra vonatkozik – H. J.] Másik a tengerparton... Ragyognak örökké...*” Bornemissza Gergely 1554-ben török fogságba került. Katonái a Mezőkereszteshez közeli Csincse falunál a füleki bég katonáival csaptak össze. A füleki bég Bornemissza Gergelyt elfogta, és Isztambulba küldte. Ezzel akart kedveskedni annak a Kara Ahmed pasának, aki Egernél 1552. szeptember–októberében kudarcot vallott. Az albán gyökerű Ahmed pasa karrierjében, aki egyébként a szultánnak is sógora volt, az egri vereség nem okozott törést, mert 1553 októberében nagyvezír lett. Nem kegyelmezett azonban a kezébe került fogolynak, egykori kemény egri ellenfélnek, s parancsára Bornemissza Gergelyt 1555 elején az isztambuli Héttorony udvarán felakasztották. A Héttorony a Márvány-tenger partján van, s így utal a jóslat a tengerparti tragikus végre. (A pasa sem élt sokáig, mert Szülejmán szultán 1555. szeptember 29-én, hallgatva Hürrem szultána és kegyenc-veje, Rüsstem pasa intrikáira, a Topkapí Szerájban kivégeztette.)

A történelmi hűség és teljesség természetesen Gárdonyi Gézától nem várható el, mert ő író volt és nem történész. Életközelségbe akarta hozni az elmúltat, amelynek látványos emléke – az egri vár – ott magasodott Eger városa felett, ahol maga is élt. A bástyák, a falak és a kazamaták történetét kutatta. Mivel a helyiek már nem sokat tudtak róluk, járta a levéltárakat és a könyvtárakat. Amit tett,

némiképp hasonlít arra, amit a jeles és jó tolvú amerikai író, Washington Irving (1783–1859) Andalúziában követett. A Spanyolországba, Granadába került Irving az Alhambra falai közé költözött, s megírta az egykori mór palota regényes történetét, amelyet hazájába hazatérve *Tales of the Alhambra* címmel jelentetett meg 1832-ben. Ezzel nemcsak örök emléket állított az Alhambának és Granádnak, hanem írásával világturizmust indított el, amivel megkezdődött az Alhambra és Granada új, máig ható fénykora. Gárdonyi is valamiként ezt tette az egri várral és Egerrel a magyarság világában: Egerbe minden magyarnak (és a magyarságot érteni kívánónak) el kell látogatnia, mert az egykori dicsőség színhelyét, az egri várat látnia kell. S az egykori dicsőséget úgy élheti és éli meg a mai korban is minden olyan magyar vagy kultúránk más anyanyelvű ismerője, aki figyelmesen elolvasta az *Egri csillagokat*, hogy ez a győzelem valamelyik őse által az övé is.

A TÖRTÉNELMI DOBÓ ISTVÁN

Útja Egerbe

Dobó István a magyar főnemesség azon nemzedékéhez tartozott, amely megélte és átélte a mohácsi csatát. Tanúja volt az ország három részre szakadásának, mivel a 16. század első éveiben született (nem tudjuk pontosan, mikor, a szakirodalom 1505-öt tart valószínűnek). Dobó István nemzedéke még látta a magyar királyi rendet, megtapasztalhatta a magyar érdekű politizálást, s aztán egyszerre lett a romlásnak szereplője, elszenvetője és szemlélője. Ebben azonban Dobó István élete végéig nem könnyen ugyan, de talpon tudott maradni, s fiára, Dobó Ferencre hatalmas vagyont hagyott.

A Dobók előnevüket a felvidéki kis faluról, Ruszkáról vették, amelyet ma magyarul, rájuk emlékezve Dobóruszknának neveznek (szlovákul csak Ruska), s ahol példamutatóan ápolják a Dobó-hagyományt. A címerüket körülfogó, a szájával a farkába harapó sárkány, fején a többágú koronával arra emlékeztet, hogy a Dobók már Luxemburgi Zsigmond uralkodása alatt is a főrendek közé tartoztak. Csillagzatuk 1602. szeptember 14-én áldozott le végleg, amikor Kelet-Magyarország egyik legtehetősebb ura, ruszakai Dobó Ferenc halálával a családnak magva szakadt. A Dobó név azonban a magyar történelmi emlékezetben fennmaradt, s ez nemcsak a Dobóknak, hanem Gárdonyi Gézának is köszönhető.

A Dobók hatalmi és birtokközpontja a kárpátaljai Szerednye volt. A település szélén még napjainkban is hirdeti emléküket – a romjaiban is magával ragadó – egykori megerősített lakótorony és vár. Nagy kár, hogy senki nem tesz erőfeszítést a rendbehozatalára. De a helyi borhagyományban is helye van a Dobóknak, ugyanis Szerednye a borairól híres. Így volt ez a 16. században, és így van ma is. A jelenlegi pincerendszer alapját azok a járatok alkotják, amelyeket még a Dobók vágattak. Erre nagy szükségük is volt, mivel a Dobó vagyon egyik meghatározó bevétele a lengyelországi borkivitelből származott.

Dobó István korán árvaságra jutott, mert édesapját 1511 végén egyik birtokperbeli haragosa meggyilkolta. Ferenc nevű bátyja Szapolyai János lelkes hívei közé tartozott, ő maga azonban óvatos volt, ám János király halála (1540) után már a Ferdinánd-párt felé húzott. Bécsi és pozsonyi kapcsolatai is bátyjához kötődtek, akit tulajdonképp neki kellett tisztázni tízezer arany lefizetésével a Bécs-ellenesség vádjai alól. Ebben segítség volt számára, hogy a Dobók perben álltak, a Pálóczi-

örökség okán, a török oldallal tárgyaló s ezért Ferdinánd által gyanúsnak ítéltetett és bebörtönözött Perényi Péterrel. A Dobók jól jöttek az udvarnak a Perényi Péter híveivel való leszámolásban. 1548 nyarán Dobó István vette át Ferdinánd király nevében az egri várat Perényi kapitányától, Varkocs Tamástól. Így került Egerbe Dobó István, s lett a város történelmének fontos személyisége.

Az egri hős

A törökök Buda 1541. évi török kézre kerülését követően a Dunántúlon igyekeztek terjeszkedni. Az 1543. évi ún. esztergomi szultáni hadjárat vezetéses volt Pécsre, Székesfehérvárra és Esztergomra. A török terjeszkedésnek az 1547. évi Habsburg–török béke véget vetett, de 1551-ben ismét kiújultak a harcok, amelyek 1552-ben tovább folytatódtak. A háború Erdélyért folyt. Izabella királyné és a gyermek János Zsigmond átadták Erdélyt, illetve Kelet-Magyarországot a Habsburgoknak. Ez ütközött a török érdekekkel, s Szülejmán szultán elrendelte a régi *status quo* helyreállítását. 1552-ben sógora, Kara Ahmed vezetésével sereget küldött Magyarországra. A hadvezérnek az volt a feladata, hogy éket vágjon Erdély és Bécs–Pozsony világa közé. Temesvár és Szolnok elesett, miként több nógrádi vár is. Eger azonban ellenállt és győzött. A törökök előrenyomulása megakadt.

Eger védői nem kaptak sok segítséget Bécsből. Nem azért, mintha ott nem látták volna át nehéz helyzetüket és Eger katonasztratégiai jelentőségét. Nem volt kit és mit küldeniük, mert a Német-római Császárságban belháború tombolt. V. Károly és seregei küzdöttek a franciákkal és a protestáns fejedelemségekkel. Kevésen múlt, hogy ebbe V. Károly nem bukott bele. Öccse, Ferdinánd magyar és cseh király húzta ebből a legna-

gyobb hasznot, mert a meggyengült uralkodó lemondása után ő lépett a helyébe 1556-ban.

Habsburg Ferdinánd nagyon jól tudta, hogy Egerben mi történt. Neki is érdeke volt, hogy a siker irodalmi művekben fennmaradjon. A kiváló humanistát, Zsámboki Jánost kérte fel, hogy írja meg latinul a diadal történetét. Zsámboki azonban nem tett egyebet, mint Tinódi Lantos Sebestyén *Eger vár viadaljáról való ének*-éből fordított le részeket. Csabai Mátyást a Dobó család kérte fel, hogy írja meg művét. Az erdélyi szász Christian Schesaeus pedig másfél évtizeddel az események után vetette papírra az egri ostrom történetét. Mindezek elegendők voltak ahhoz, hogy az egri dicsőség ne kopjon ki a nemzeti emlékezetből, s a magyar nemzeti ébredés korában, már a 18. században is, egyre több szó esett az egri diadalról és Dobó Istvánról. Gárdonyi Géza ennek az emlékvilágnak a nyulványágaira koronaként helyezte rá az *Egri csillagokat*.

Az erdélyi vajda és a barsi főispán

Dobó István 1553 tavaszán megvált egri posztjától. Április 3-tól Kendy Ferencsel együtt erdélyi vajda lett. Megítélésem szerint volt esély a Királyi Magyarország és Erdély újraegyesítésére, annak a feladatnak a megvalósítására, amellyel Dobó Istvánt Ferdinánd király megbízta. Főként külpolitikai okok miatt. Az 1552-es esztendőt követően erősen csökkent a magyar világra nehezedő oszmán-török nyomás, mert Szülejmán szultán hadai 1553 tavaszától két évig a perzsák elleni háborúkban voltak lekötve. A harcoló felek azonban 1555 májusában a kelet-anatóliai Amáziában békét kötöttek. A szultán és tanácsadóinak figyelme ismét a Magyar Királyságra szegeződhetett. Erdélyben így nem sikerült ezt az időt megfelelően kihasználni és az or-

szágrészt pacifikálni. 1556-ban török segítséggel Izabella királyné és János Zsigmond visszatért Erdélybe, s a magyar királyság szétszakíttósága visszavonhatatlanná vált. Dobó István majdnem áldozata lett ennek. Főként régi haragosa, Perényi Gábor (Perényi Péter fia) miatt, aki Izabella királyné és János Zsigmond visszatérésének egyik elkötelezett támogatójaként az egri hős vesztere tört. A Dobó István mellett kitaró katonának 1556 novemberében szabadon elvonulhattak, de ő haragosainak áskálódásai miatt végül a szamosújvári vár börtönébe került. Fogsága közel egy évig tartott, s úgy lett vége, hogy megszökött, amit a hozzá szabadon bejáró felesége, Sulyok Sára készített elő. A bátor asszony azonban nem tudott időben elmenekültni, két kisgyermekével (Ferenc és Krisztina) együtt túsul esett. A Porta kérte kiadatásukat, de Izabella királyné ezt megtagadta, s hazatértek Szerednyére. Forgách Ferenc, a korszak jeles történetírója szerint Dobó ezért cserében ígéretet tett, hogy az erdélyi csapatokat szükség esetén befogadja szerednyei várába.

Dobó István Erdélyből való megszabadulását követően, 1558 végén Augsburgba, majd Prágába ment, hogy az akkor már német-római császár I. Ferdinánd magyar királynak erdélyi küldetéséről beszámoljon. Tisztelettel fogadták, birtokokat kapott, s Bars vármegye főispánjává nevezték ki. Ezt a címet tőle fia, Ferenc is örökölte. Így a Dobók (apa és fia) 1558-tól 1603-ig irányították Bars vármegyét, s erősítették Lévát, hogy bármilyen támadónak ellent tudjon állni.

Meghurcoltatása és halála

1564. július 25-én elhunyt Habsburg Ferdinánd német-római császár, magyar és cseh király. Utódja legidősebb fia, Miksa lett (1564–1576), aki szinte mindenben másként

gondolkodott, mint apja. Ez érződött magyar politikájában is. Nemcsak központosítani kívánt a magyar rendek ellenében is, hanem rendre megsértette a magyar alkotmányosságot. A magyar érdekeket, többek között az ország törökökkel szembeni védelmét (különösen 1566-ban), csak birodalmi szempontból volt hajlandó tudomásul venni. Így hamar szembekerült a magyar főurakkal és a köznemességgel is. Szervezkedések indultak ellene. A magyar politikai gondolkozás egyre inkább János Zsigmond felé fordult, aki a lengyel trón várományosaként uralkodott Gyulafehérvárott.

Dobó István nemcsak mint a magyar érdekek mellett elkötelezett főúr került szembe az új uralkodóval, hanem birtokügyi miatt is. Trónra lépését követően Habsburg Miksa megkezdte a birtokperek lezárását, s az elbitorolt birtokok visszaszerzését. A Dobó családnak több évtizedes birtokpere volt a Pálóc menti Tegenye birtoklását illetően. Az ítéletek rendre a Dobók ellen születtek, így 1568 tavaszán a Kamara megbízottjai Dobó Istvánt letartóztatták, és börtönbe csukták. Innét azonban – éppúgy, mint Szamosújvárról – megszökött. Ezek után hírek keringtek arról, hogy erősíteni kezdte várait, nemcsak Szerednyét, hanem Lévát is. Az udvar kémei azt jelentették, hogy katonákat toboroz. A jeles katona nyilván ellenállásra készült, és harcolni kívánt, amennyiben az ellene és testvérei ellen érvényben lévő fej- és jószágvesztés ítéletet végre akarták volna hajtani.

Dobó István természetesen mindent tudott a magyarországi politikai hangulatváltásról. Azt is, hogy a magyarok figyelme János Zsigmondra terelődött. A magyarországi főurakat János Zsigmond nevében végigjáró küldött kismarjai Bocskai György volt, a későbbi erdélyi fejedelem édesapja, Dobó

István sógora. Másik sógorát pedig Balassa Jánosnak hívták, akinek fia a kiváló költő és katona, Balassi Bálint volt. A három sógor között számos megbeszélés zajlott, s ezek nyilvánvalóan érintették a politikai hangulatot, az erdélyi hadak esetleges felső-magyarországi támadását, a lengyelországi trónutódlást (II. Zsigmond Ágostnak [1548–1572] nem született gyermeke), de a Habsburg–török viszonyt is.

Habsburg Miksa tanácsadói „rendet akartak tenni” Magyarországon, a főrendeket és a hangosan kritizálókat meg akarták félemlíteni. Így került sor arra, hogy 1569. október 12-én az országgyűlésre érkezett Dobó Istvánt és Balassa Jánost hűtlenség vádjával letartóztatták, s az udvar emberei még óvadék ellenében sem voltak hajlandók szabadon engedni őket. A pozsonyi várban őrizték mindkettőjüket. Balassa János 1570. március 8-án megszökött, és Lengyelországba futott. A köszvényes és akkor több mint hatvanéves Dobó ezt nem vállalta, s maradt börtönében.

Amikor Bécsben Dobó és Balassa bebörtönzése mellett döntöttek, már semmi jele nem mutatkozott annak, hogy az erdélyi politika új fordulatot vesz. Amikor Gyulafehérvárott – 1569 végén – belátták, hogy II. Szelim szultán (1566–1574) nem akar újabb háborút a Habsburgokkal, s a Magyar Királyságbeli politikájukhoz nem kapnak portai támogatást, fordítottak a kockán: a Habsburgokkal megkezdtek a vitás kérdések kétoldalú megoldását. Ez vezetett a speyeri egyezményhez, amelynek szövegében 1570. augusztus 16-án egyeztek meg Habsburg Miksa és János Zsigmond képviselői, s amely a ratifikálásokat követően 1571. március 10-én lépett hatályba. A megállapodásban János Zsigmond lemondott a Magyarország „választott királya” címről, s magát ettől fogva „Erdély

és a Részek fejedelmének” nevezte. Ezt követően nem kellett, nem lehetett attól tartani, hogy az elégedetlen magyar főurak János Zsigmondot tekintik királyuknak. A Dobó István elleni vádak politikai értelemben tartatatlanokká váltak.

Habsburg Miksának egy másik ügy miatt is kínos volt Dobó Istvánt börtönben tartania. Fiát, Rudolfot, magyar királlyá kívánta koronáztatni, s ehhez a magyar országgyűlés jóváhagyása kellett. Ennek érdekében engedelmeket kellett tennie a magyar rendeknek. A kortársak szerint ez nyitotta meg Dobó István börtönének ajtaját: 1572. április 17-én vagy 19-én szabadult.

A köszvényes, idős vitéz még több mint egy évet élt: július 10-én hunyt el Szegrednyén, és Dobóruszán temették el. A szakirodalomban szinte mindenütt 1572 júniusa található halálának időpontjaként. (Magam is ezt írtam *A hűtlen Dobó* című könyvemben, 1987-ben.) Szentmártoni Szabó Géza irodalomtörténész hívta fel figyelmünket arra, hogy Istvánffy Miklós egyik

kéziratban maradt versében más időpont szerepel, s ez tűnik valószínűbbnek: július 10. Sírja fölé fia 1575-ben díszes márványsíremléket állított, amelynek fedőlapját a falu földesura, gróf Butler János 1833-ban Egerbe szállíttatta, hogy az egri érsek jóindulatát valóperében megszerezze. A remek kőlap jelenleg az egri Dobó István múzeumban látható. A tumba többi darabjai a ruszakai templomban maradtak, ott most is láthatók. Az egri hős földi maradványait a dobóruszakai római katolikus templomban a régészek 2008-ban megtalálták és azonosították. Ünnepélyes újratemetésére az eredeti sarkofágban (a fedőlappal az Egerben őrzött eredetinek másolata) különböző hagyományörző csoportok részvételével 2008. június 28-án került sor a Dobók ősi templomában.

Kulcsszavak: *Gárdonyi Géza történelemszemlélete, történelmi hűség az Egri csillagokban, a török hódítás következményei, Eger és a magyar történelmi tudat, Dobó István élete és politikai szereplése*

